

Kirjoja

Ongelmallinen "kulttuuri"

Finland – a cultural encyclopedia. Päätoim. Olli Alho, toimittajat Hildi Hawkins ja Päivi Vallisaari, ulkoasu Markus Itkonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 1997, 352 s., nid. 330 mk.

Viime aikoina on jälleen useammassakin yhteydessä muistutettu ns. kahden kulttuurin ongelmasta tai kulttuurin yksikäsitteisyydestä. Kansainväliseen keskusteluun aiheen nosti 1959 C. P. Snow teoksellaan *The Two Cultures and the Scientific Revolutions*. Suomessa samasta probleemista oli jo aiemmin kantanut huolta esimerkiksi Eino Kaila, jonka ihanteena oli tieteiden ykseys. "Kulttuuria ei voi jakaa, on olemassa vain yksi kulttuuri", kirjoitti 1960-luvulla maineikas matemaatikkomme Rolf Nevanlinna.

Tiede on olennainen osa kulttuuriamme. Ja tiede siis kokonaisuudessaan, jakamattomana. Tiede vaikuttaa jokapäiväisessä elämässämme vaikkamme aina sitä tulisi ajatelleeksikaan. Eikä siis vain luonnontiede vaan myös humanistisen, yhteiskunta-, käyttäytymis- ja oikeustieteellisen tutkimuksen tuloksia käytetään yhteiskunnassamme paljon laajemmin kuin yleensä ehkä käsitetäänkään.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on julkaissut komean, kauniisti taitetun ja ylöspannun englanninkielisen hakuteoksen suomalaisesta kulttuurista, *Finland – a cultural encyclopedia*. Monenlaisia ihmisiä esitellään, huomion saavat myös aikuiskoulutuksemme, alkoholi, sauna, historia, lumi, valo, mytologia, kansalliset symbolit, muotoilu, arkkitehtuuri, musiikki jne. Kirjan laaja hakemisto ja artikkelissa olevat viittaukset toisiin artikkeleihin avittavat teoksen käyttöä. Kirjoittajia on yli 70. Eli vakavalla mielellä on oltu liikkeellä.

Esipuheessaan kirjan päätoimittaja Olli Alho toteaa, että kirjassa "kulttuurin käsite on ymmärretty laajimmassa merkityksessään". Tähän asti kaikki on hyvin. Mutta varsin nopeasti lukijalle ilmenee, että kulttuurin käsite on ymmärretty sittenkin kovin kapealla tavalla. Vilkaissu kirjan kirjoittajien taustaan antaa jo aiheen epäillä pahinta.

Kun vertaa kulttuuriensyklopedian kulttuurinäkemystä vaikkapa parinkymmenen vuoden takaiseen mahdolliseen kolmiosaiseen *Suomen kulttuurihistorian* lähestymistapaan, ero on selkeä. Kun jälkimmäinen puhuu kulttuurista, se esittelee niin aatteet, koulutuksen, korkeakoululaitokset, humanistiset ja yhteiskuntatieteet – ja luonnontieteet ynnä tekniset tieteet. Luonnollisesti huomion saavat myös esimerkiksi kirjallisuus, teatteri, musiikki, elokuva, taideteollisuus – ja ns. populaarikulttuuri. Mutta painopiste näyttää kovin erilaiselta kuin ensyklopedian.

Rohkenen luonnehtia Kulttuuriensyklopediaa sekä sosiologis-historiallis-kirjalliseksi että esittäviä taiteita korostavaksi. Silmiinpistävää on ns. populaarikulttuurin edustajien moneen muuhun elämänpäähän nähden ylenpalttinen esiintyminen. Kyseisten hahmojen runsaslukuisuutta ei missään mielessä voi perustella edes ko. henkilöiden kansainvälisellä maineella.

Silmiinpistävintä hakuteoksessa on tieteen vinoutunut tai ehkä peräti olematon esiintyminen. Kirjan kulttuurikäsitteeseen eivät sisälly esimerkiksi matemaatikot tai luonnontieteilijät. Ainoat luonnontieteilijät, jotka ovat saaneet oman hakusanansa, ovat kasvitieteilijä Pehr Kalm (1716–1779), kemisti Johan Gadolin (1760–1852) ja A. E. Nordenskiöld (1832–1901). Siis mitään muuta mainittavampaa maassamme ei ole luonnontieteen saralla tapahtunutkaan, omalla vuosi-

sadallamme ei niin mitään!

Toisaalta eivät omalta vuosisadaltamme juuri muidenkaan tieteenalojen edustajat hakusanoihin asti ole päässeet. Muusikot, muotoilijat, kirjailijat ja arkkitehdit on noteerattu kyllä ansiokkaasti. Henkilöhakemistosta löytyy lisäksi suuri joukko ns. populaarikulttuurin ja urheilun tämän päivän kansallisia suuruuksia, jotka mainitaan erilaisten hakusanojen yhteydessä. Kansainvälisesti tunnettuja tai merkittäviä tämän vuosisadan tutkijoita ei suurennuslasillakaan löydä (paitsi sosiologeja): ei ole Nevanlinnaa, ei Lars Ahlforsia, ei Robert Tigerstedtiä, ei A. I. Virtasta, ei Gunnar Nordströmiä, ei Väinö Aueria, puhumattakaan elossa olevista tutkijoistamme. Akateemikot Erik Allardt ja Georg Henrik von Wright sentään huomattiin ottaa mukaan.

Vaatefirmat (esim. Marimekko ja Luhta) ja lasiteollisuus (esim. Nuutajärvi ja Iittala) saavat oman hakusanansa, Nokia ja Vaisala eivät. Internet ja Informaatioteknologia käsitellään sentään ilmiöinä, joiden yhteydessä voidaan ohimennen mainita Nokia.

Kulttuuriensyklopedian heijastama näkemys kulttuurista heijastaa kirjoittajiensa taustoja: 74 kirjoittajan joukossa on yksi ainoa tiedejournalisti (jonka panos on jätetty lähinnä informaatioteknologia-hakusanan laadintaan) mutta ei yhtään luonnontieteilijää – ellei sellaisiksi laske muutamaa hypermediatutkijaa. Sosiologeja, historiantutkijoita, kansatieteilijöitä ja ns. kulttuurintutkijoita ja kulttuuriskribenttejä sen sijaan on heinähäkkillinen.

Niin kunnianhimoinen hanke kuin kulttuuriensyklopedia on ollutkin, niin komeasti kuin se on ylöspantu, miksi kulttuuria ei ole sittenkään ymmärretty kokonaisuutena? Tai Osmo Pekosta lainaten, miksi kulttuurimme vieläkin näyttättyy yksikätisenä? Niin paljon hyvää kuin ensyklopedia sisältääkin, miksei sitä ole maltettu viedä loppuun asti?

Kirja sisältää oikein paljon oikein hyvää, mutta esipuheessa luvattu laajin mahdollinen kulttuurin käsittely jäi vielä täyttymättä. Ja se kun edelleen tuntuu olevan niin kovin tyypillistä kulttuurissamme. Siksi olen kohdellut ehkä kohtuuttomankin kaltoin sinänsä kelpo kirjaa.

Jan Rydman

Kaikki tähtitaivaasta

Tähdet 1998. Toim. Hannu Karttunen ym. Tähtitieteellinen yhdistys Ursa 1997, 144 s.

Tähtitieteellinen yhdistys Ursan *Tähdet*-vuosikirja on myös eräänlainen ensyklopedia, hakuteos. Tässä tapauksessa rajaus on ollut luonnollisesti tietyllä tapaa helpompi kuin koko kulttuurin kattamiseen pyrkinyt SKS:n ensyklopedia – tosin vuosikirja kattaa oikeastaan lähes koko näkyvän maailmankaikkeuden eli ei ihan vähäistä aihetta.

Tähdet 1998 on Ursan 22. vuosikirja. Karu teos vailla taiteellista vaikutelmaa mutta sisältäen sen minkä lupaa. Vuosikatsauksessa esitellään olennaiset taivaalliset tapahtumat vuoden jokaisena kuukautena, kalenteriosa Auringon nousut ja laskut sekä kuun vaiheet. Omassa osastossa käydään läpi oman aurinkokuntamme olennaiset asiat, Auringon ja planeettojen paikat ja kirkkaudet ynnä muuta hyödyllistä ja lopuksi vielä kaikki tähdistöt ja niiden näkyvyys. Myös erilaiset ilmakehän ilmiöt saavat artikkeleissa oman käsittelynsä (mm. sateenkaaret ja haloilmiöt).

Ensi vuonna on odotettavissa mm. melko harvinainen Marsin ja Jupiterin taivaallinen kohtaaminen iltataivaalla 21. tammikuuta. Marraskuussa taas on odotettavissa varsinainen

meteorimyrsky: Leonidien meteoriparven ohikulkua on maksimissaan 17. marraskuuta: tuolloin saattaa näkyä jopa tuhansia tähdenlentoja tunnissa. Leonidien parvi kuuluu jaksollisiin parviin, viimeksi vuonna 1966 Maa "sukelsi" leonidien meteorivirtaan: minuutissa nähtiin jopa yli 2000 leonidia.

Silkkojen faktataulukoiden ja luettelonomaisen aineiston lisäksi vuosikirja sisältää pienoisarikkeleita erilaisista vuoden aikana tapahtuvista ja näkyvistä ilmiöistä. Vuosikirja sisältää runsaasti alan aktiiviharrastajalle tuiki tarpeellista tietoa, joka satunnaiselle vuosikirjaan tarttuvalle lienee kovin raskasta ja vaikeaselkoista. Toisaalta yksiin kansiin on sisällytetty runsaasti maallikonkin kannalta ymmärrettävää tietoa. Ei Tähdet 1998 vuosikirja tietenkään ole sellainen lukukirja tai lukuelämys kuin edellä esitelty ensyklopedia. Mutta se täyttää kiistatta sen funktion, joka sille on asetettu. Se on kovasti informatiivinen.

Jan Rydman

Feynman panee omiaan

Richard Feynman: "Laskette varmaankin leikkiä, Mr. Feynman". Kummallisen tyypin seikkailuja. Suom. Kimmo Pietiläinen. Tähtitieteellinen yhdistys Ursa 1997, 383 s., nid.

Fyysikko Richard Feynman (1918–1988) oli ilmeisen värikäs hahmo, sellainen kuva hänestä ainakin annetaan ja hän itsekin pyrki tällaista myyttiä ylläpitämään. Häneltä suomennetut kirjat vahvistavat myyttiä – myyttiä joka on ilmeisen tosi.

Hän kertoo fysiikasta mielellään oppilailleen. Toisaalta hän saattoi torjua lukemattomia arvovaltaisten seurojen ja järjestöjen puhetarjouksia mutta yhtä helposti hän vastaavasti saattoi hyväksyä jonkin oppikoulun fysiikkakerhon jäsenen pyynnön tulla puhumaan kerholle. Feynman opiskeli MIT:ssä ja Princetonissa, työskenteli mm. Yhdysvaltain atomipomppoprojektissa, toimi fysiikan professorina mm. Cornellissa. Hän tutki erityisesti kvanttielektrodynamiikkaa (QED) ja kehitti siinä esiintyvien todennäköisyyksien laskemiseen oman polkuintegraaleihin perustuvan menetelmänsä. Tästä työstä hän sai fysiikan Nobel-palkinnon vuonna 1965 yhdessä Julian Schwingerin ja Sin-Itiro Tomonagan kanssa. Hän sai viimeisinä elinvuosinaan julkisuutta myös avaruussukkula Challengerin onnettomuuden tutkijana: hän osoitti laukaisuhetken kylmän sään vaikutuksen raketissa käytettyihin tiivisteisiin yksinkertaisella kokeella tipauttamalla samanlaisen tiivisteiden jääveteen, jossa se pian menetti kimmoisuutensa.

Tämä samanlainen sinänsä yksinkertaisten mutta nokkelien oivallusten keksijä näyttäytyy myös hänen muistelma tai juttukokoelmassaan *"Laskette varmaankin leikkiä, Mr. Feynman"*. *Kummallisen tyypin seikkailuja*.

Kirja on olevinaan omaelämäkerrallinen muistelukirja Feynmanin elämästä, opiskelusta, tapaamisista erilaisten ihmisten kanssa, keppostelusta ynnä muusta päähän päältäneestä. Feynmanilta suomennettiin vuonna 1991 teos *QED. Valon ja aineen ihmeellinen teoria* (ilmestyi alunperin 1985), joka esittelee sinänsä asiallisesti elektronien ja valon ominaisuuksia. Mutta myyttiä oudosta miehestä Feynman ylläpitää kuitenkin saatesanoissaan: "Tämän kirjan väitetään sisältävän Los Angelesissa toimivassa Kalifornian yliopistossa pitämäni kvanttielektrodynamiikkaa käsittelevät luennot. Hyvä ystäväni Ralph Leighton kirjoitti ne muistiin ja toimitti ne. Itse asiassa käsikirjoitusta on muutettu melkoisesti." Samainen Leighton löytyy myös juuri suomennetun "Laskette varmaankin leikkiä, Mr. Feynman"-teoksen takaa. Kirjan nimiösivu kertoo, että kirjan seikkailut ovat syntyneet oikeastaan Ralph

Leightonille kerrottuina ja Edward Hutchingsin toimittamina (ja tässä nimenomaisessa tapauksessa jälleen Kimmo Pietiläisen suomentamina).

Kirjan jutut ovat siis Feynmanin muisteluksia muistelusten perään, kerrottuja juttuja, jotka joku toinen on kirjoittanut, tosia enemmän tai vähemmän – mutta hyviä juttuja kuitenkin. Filosofit ja sosiologit saavat tietysti fyysikoille tavaanomaiseen tapaan kyytiä. Joutuessaan konferenssiin, jossa käsiteltiin tasa-arvon etiikkaa, Feynman joutui lukemaan jonkun sosiologin paperin: "Yritin lukea sitä ja olin pudottaa silmäni. En saanut siitä minkäänlaista tolkkua!" Feynman muisteli, että paperissa olisi esimerkiksi lukenut seuraavaa: "Sosiaalisen yhteisön yksittäinen jäsen saa usein informaationsa visuaalisia, symbolisia kanavia pitkin." Luin sitä yhä uudelleen ja uudelleen ja käänsin sen. Entä mitä se tarkoitti? "Ihmiset lukevat." Näin Feynman. Vielä omaa häntää nostaakseen Feynman muistuttaa, kuinka seminaarissa sanottua pikakirjoituksella tehnyt virkailija hämmästeli, että onko Feynman professori lainkaan, kun hän jopa ymmärtää mitä Feynman puhuu.

Biologit sentään saavat jonkinmoisen synninpäästön: Feynman on useampaankin otteeseen opiskellut biologiaa ja osallistunut laboratoriotyöskentelyyn – Feynman on työskennellyt jopa DNA-Watsonin johdolla.

Suomentajan saatesanoissa muistutetaan, että kirja on purettu ääninauhoilta eikä tarinoita juuri ole toimitettu. "Tekijät antavat ymmärtää, että tarinat ovat syntyneet spontaanisti, mutta se ei ole aivan totta. Richard Feynman harjoitteli kertomuksiaan Ralph Leightonin kanssa, kunnes ne kuulostivat oikealta." Suomentajakin rohkenee muistuttaa, että kyse ei ole historiallisesta dokumentista.

Teoksen toimittaminen tai karsiminen ei ehkä olisi kuitenkaan ollut pahitteeksi sujuvasta sanasta ja suomennoksesta huolimatta.

Jan Rydman